

Polemika

Podbevšek — avantgarda

Zoltan
Jan

Dobri dve leti preden smo se srečali s študijo Katarine Šalamun-Biedrzycke o Podbevšku¹, je avtorica objavila v *Problemih* članek, v katerem je skušala prikazati najpomembnejše naloge slovenske literarne zgodovine². Svoje razmišljanje je izvajala iz spoznanj o pomenu formalistične šole za razvoj literarne vede. Ostro je zagovarjala prepričanje, da mora naša veda osredotočiti svoje raziskave na specifičnosti literarnih del samih. Naslanjajoč se na Jakobsona, Šklovskega, Tynjanova, ... je menila, da je najpomembnejše raziskati poetike posameznih pesnikov, primerjati pesniške sisteme med seboj in jih postaviti v evropski prostor, raziskati pa je potrebno tudi odnos novih tokov do tradicije in poiskati njihove inovacijske postopke. Članek je v dobršni meri tudi izhodišče študije o Podbevšku, saj skuša v njej določiti položaj pesnika v slovenskem kulturnem prostoru in poiskati inovacije, ki jih je pesnik uvedel v slovensko poezijo. *Problemska kroga* sta tesno povezana tudi z drugimi nalogami, ki jih je postavila pred literarno vedo v že omenjenem članku. Vsekakor izredno zanimivo zastavljeno, toda ne srečamo se samo z realizacijo določenega literarnozgodovinskega koncepta. Analiza je namreč zgrajena tudi na čisto določenem razumevanju temeljnih vprašanj človekove eksistence.

Podbevšek je sicer deloval v slovenski javnosti le dobra tri leta, toda v tem kratkem času je zbudil tolikšno pozornost, da ga je literarna zgodovina morala upoštevati, posebno zaradi sledov, ki jih je pustil pri nekaterih sodobnikih. Tako so se izoblikovali določeni problemski krogi, ki jih je upošteval vsak interpret njegovega dela. Eden izmed takšnih problemov je tudi njegova povezanost z italijanskim futurizmom in Whitmanom, kar je priznal tudi sam³. Avtorica nas preseneti s samozavestnim zanikanjem teh vplivov, češ da jih preprosto ni (prim. str. 6, 7, 15, 16, 25). To je seveda tvegana teza, ki se danes ne da zagovarjati, kot je razvidno tudi iz njenega spodrsrljaja. Na strani 26 namreč skuša ugotoviti, »kakšno je bilo Podbevškovo pojmovanje poezije in časa, kot si ga je izoblikoval ob stiku s svetovno literaturo,« čeprav hkrati zatrjuje, da ji pri tem ne gre za nikakršno ugotavljanje vplivov. Škoda, da pozabi povedati, za kaj ji pravzaprav gre. Ob tem izzveni nenavadno nekoliko zaletavo polemiziranje s tisto smerjo literarne vede, ki je analizirala tudi odmeve evropskih tokov v slovenski publicistiki. Zdi se nam nepošteno na tak način omaloževati to delo, posebno če se potem te ugotovitve upoštevajo pri lastnem prispevku.

Obenem seveda ne moremo mimo dejstva, da postaja izredno dvomljiva tudi ena izmed temeljnih tez, s katero zanika vplive. V razvoju poezije res

¹ Katarina Šalamun — Biedrzycka: *Anton Podbevšek in njegov čas*; Znamenja 37, Obzorja Maribor 1972.

² Katarina Šalamun — Biedrzycka: *O literarnozgodovinski znanosti*; *Problemi* 1970, št. 86.

³ Prim. Lino Legiša: *Zgodovina slovenskega slovstva VI*, Slovenska matica, Ljubljana 1969, str. 197; Fran Petrè: *Podbevškov problem*, *Naša odobnost* 1956, str. 685; Franc Zadravec: *Zgodovina slovenskega slovstva VII*, Obzorja Maribor 1972, str. 6.

delujejo posebne zakonitosti, ki jih ni mogoče preskakovati (str. 6, 25) in jih najlaže opazujemo v zaporednih stopnjah tega razvoja, vendar vse kaže, da avtorica te zakonitosti posplošuje v občeveljavnost, ki obvladuje vse nacionalne literature, tako da postaja nejasna njihova specifičnost. Drugače bi verjetno ne bilo mogoče sklepati o pojavih slovenske literature, tako da bi jih vzporejali s poljskimi. Sicer je zanimivo, kakšni so pogledi Adama Ważyka na sodobno poezijo, vendar s tem še ni rečeno, da je to tehten argument pri analizi Podbevška (prim. str. 61, 66, 67). Nekoliko manj je zanimivo, kakšna je bila situacija ob nastopu mlade Poljske, ker nas je s tem že seznanil Ivan Prijatelj leta 1923⁴, vsekakor pa me to ne more prepričati, da je tudi slovenski ekspresionizem »metafizična publicistika«, »oguljena abstraktnost« in »parole z območja moralizma« (str. 17). Zato pa še posebno moti vzvišeno zavračanje Zadravčevih pogledov na ekspresionizem, pa vendar se ne upošteva njegova razprava o slovenski idealistični novi stvarnosti.⁵

Takšni preprosti paralelizmi bolj pričajo o občudovanju Poljakov⁶ kot pa o splošnih zakonitostih Podbevškove poetike.

Seveda pa bi bili krivični, če bi zamolčali, da je avtorica vložila v svoje delo nemalo truda, saj je povsod vidno natančno poznavanje gradiva. Pri analizi Podbevškovega položaja v slovenski javnosti se ni zadovoljila s kompilacijo že znanih ugotovitev, pač pa je material na novo zbrala in ga analizirala. Zanimivo je tudi spominsko gradivo Podbevška in Bartola, ki je tu prvič natančneje upoštevano, tako da zasledimo nekaj novih dejstev. Pa tudi Finžgarjevi spomini nam osvetljujejo dovolj pomembna spoznanja o odnosu Izidorja Cankarja in Steleta do Podbevška, čeprav nekatera zapazanja niso različna od tistih, ki jih je ugotovil že Lino Legiša. Tehten prispevek pomeni tudi ocena tedanjih avantgardnih prizadevanj v ostalem jugoslovanskem prostoru in ovrednotenje položaja, ki ga je med njimi zavzemal Podbevšek. Pomembna pa je tudi njena najdba Žoltih pisem, ki jih sedaj prvič beremo.⁷ Zanimivi so tudi nekateri pogledi na vizualne elemente Podbevškove lirike, saj so jih dosedanji interpreti le notirali, ne pa tudi interpretirali.

Najbolj težavno, pa tudi najbolj privlačno je seveda raziskovanje inovacij, ki jih je pesnik uvedel v slovensko poezijo, in temu je posvečenih največ naporov. Vprašanje, kakšen odmev je doživelo pesnikovo delo, je zanimivo predvsem zato, da se ugotovi odnos, ki so ga imeli sodobniki do njega. Tu se sicer pojavijo nekatere nove ugotovitve, toda za nadaljnje razmišljanje je najpomembnejša potrditev že znanega dejstva, da je Podbevšek zbujal pri sodobnikih izreden odpor. Ugotovitev je razložena s tezo, da pesnik napoveduje novo obdobje v razvoju slovenske poezije. Zato postane nepomembna njegova nenačelnost in politična nezanesljivost, ki prihaja do veljave celo v citatih te razprave in je sodobnike vsekakor izredno motila⁸. Vse to odklanjanje je razloženo z nerazumevanjem, saj avtorica meni, da pred-

⁴ Ivan Prijatelj: *Poezija »Mlade Poljske«*, Ljubljanski zvon 1923, str. 16—25, 83—94, 145—57, 210—218, 268—278.

⁵ Franc Zdravec: *Slovenska idealistična stvarnost*, *Sodobnost* 1966, str. 178—192, 281—293.

⁶ Prim. tudi str. 18—20, 57—58, 61, 67, 92—94.

⁷ Objavljeno je II, XII, XVI, XVII pismo. Prim. str. 55—57. Pisma je našla v Šlebingerjevi zapuščini.

⁸ Prim. citate na str. 32, 41, 42, 45, 84. Ilustrativen je tudi Kosovelov odnos do Podbevška, prim. Antona Ocvirka v *Integrale*. Srečko Kosovel: *Integrali*, Cankarjeva založba — Založništvo tržaškega tiska, Ljubljana 1967, str. 32—38.

stavlja pesnik pomembno prelomnico v razvoju slovenske lirike. Ocena, da je Podbevškova poezija enkratni pojav določenega obdobja slovenske lirike, ni nova. Fran Petrè in Vladimir Bartol zagovarjata celo tezo, da naj bi bil pesnik eden od predhodnikov ali začetnikov evropskega nadrealizma, čeprav je njegovo delo nastalo brez zveze s francoskimi tvorci te smeri⁹. Novost predstavljajo kriteriji, s katerimi presoja vrednost pesnikovih novacij.

Ta njegova revolucija naj bi bila povezana s prelomom dveh generalnih koncepcij sveta. Podbevšek je »predhodnik miselnosti, ki se je skušala rešiti antropocentričnega oklepa« (str. 8.). Njegovo delo naj bi dokazovalo pesnikovo slutnjo, »da človek ni več ost, okoli katere se svet vrtil, ni več Stvarnik, ki mu vse služi, ampak obstajajo vsi pojavi in stvari enakopravno, poleg in mimo njega, tudi jezik ni več instrument, ki v človekovi službi odsluikuje zunanji svet, da bi mu ga uredil in podredil.« (str. 8). »Zavest o pesniški funkciji, ki je izpovedno funkcijo potisnila v ozadje, je bila le prva stopnja na poti k osamosvajanju pesniškega testa« (str. 9.).

S pojavom neantropocentričnega pogleda na svet avtorica pojasnjuje tudi značilnosti pesnikovega dela: eksperimentiranje z besedo, osamosvajanje naslovov, vizualno predstavljanje tekstov, nekomunikativnost. Posledica neantropocentrizma je tudi diskurzivnost in jukstapozicija, namen pesmi ni več pripoved, pač pa te to, da so (str. 57).

Seveda postane vprašljivo povezovanje teh značilnosti z neantropocentričnim sistemom, tudi če ne dvomimo o učenih teoretičnih izhodiščih takšnega razumevanja tokov sodobne literature. Dejstvo je namreč, da je bil celoten Podbevškov opus razumljen tudi bistveno drugače. Tako so ga razumeli sodobniki, tako ga je razumel Petrè v že omenjeni študiji in tudi avtorica mora govoriti predvsem o tipanju v to smer (str. 57) in končno priznati, da je pesnik ostal le na pol poti (str. 61, 66, 72, 73). Na žalost ni nikjer v »pesniški zavesti« jasno dokazana prisotnost takšnih izhodišč. Še več, nekatere značilnosti Podbevškovih pesmi, ki nasprotujejo tem pogledom, so zamolčane. Izredno zanimivo bi bilo namreč vedeti, kako se z neantropocentričnim da razločiti očiten Podbevškov titanizem¹⁰, toda o tem ne srečamo niti besede. Prenekatero lastnost, ki je tu razumljena kot znamenje neantropocentrizma, bi seveda našli tudi pri drugih pesnikih. Podbevškova vloga v razvoju slovenske poezije ostaja vse preveč nedoločena, tako da ne dobimo celotne podobe o značilnosti njegovega pesništva, kajti le-te niso prikazane v medsebojnih korelacijah. Tega se zaveda tudi avtorica (str. 5, 15.), a se nam včasih vseeno vsiljuje vtis, da je pesnik prikazan s tistih stališč, ki so značilna za nekatere predstavnike današnje slovenske poezije.

Ko pa postane antropocentričen oziroma neantropocentričen merilo za konservativnost pesnika, se zgodijo dokaj čudne stvari. Če primerjamo Kosovela in Jarca s Podbevškom, se izkaže, »kakšen prepad je bil med konservativnimi branilci Človeka in med funkcionalno vključitvijo v 20. stoletje« (str. 27). Bogve, kam bi spadal po teh merilih kakšen Vodušek, pa ga k sreči sploh ne omenja v tem razmišljanju. Ob tem se nam vsiljuje tudi vprašanje, ali je bila v dvajsetih letih vera v človeka res tak anahronizem

⁹ Prim. Fran Petrè, l. c. str. 689; Vladimir Bartol: Predvčerajšnjim je imel 60 let Anton Podbevšek, Primorski dnevnik 1985, št. 142, str. 3.

¹⁰ Problem je stalno prisoten pri vseh interpretih Podbevška in bi pričakovali, da se bo avtorica do njega vsaj opredelila. Prim. Fran Petrè, l. c., str. 687; Franc Zadravec, l. c. str. 6; Lino Legiša, l. c. str. 198, 168.

in ali se niso ravno po oktobrski revoluciji odprle človeku nove perspektive, v katere je verjel dobršen del ljudi ne le pri nas, pač pa po vsem svetu.

In tu se znajdemo pri temeljnem problemu te razprave, ki v celoti obravnava svoj problem iz enega samega zornega kota. Tu ne gre le za raziskovanje Podbevškove poetike. To ni le določeno razumevanje literature. Celotno razmišljanje poteka iz temeljnih opredelitev do človeka in do sveta, v katerem živimo. Ta bistvena vprašanja pa so sprejeta kot aksiom. Zato bralcu ne preostane drugega, kot da se odloči sam. Od te izbire je odvisno, ali bo delo sprejel ali ga bo v celoti odklonil. Prav zato so vsi problemi, ki sem jih skušal nakazati, le obrobni. Vsak se mora odločiti sam. Avtorica je svojo odločitev izbrala.

Beseda tujih avtorjev

Urs Jaeggi: Dilema meščanske in težave nemeščanske literature

Esej Dilema meščanske in težave nemeščanske literature je izšel v zborniku razprav Delavski razred in literatura (Arbeiterklasse und Literatur) iz leta 1972. Zbornik je posvečen predvsem delu skupin, ki se v Zvezni republiki Nemčiji posvečajo ustvarjanju delavske literature, tj. literaturi samih delavcev in literarnim delom o delavskem okolju. Esej, ki ga prenašamo v nekoliko okrajšanem prevodu, je v zborniku postavljen na uvodno mesto, ker poskuša določiti glavne koordinate, sredi katerih se v današnjem času, predvsem v meščanski družbi, zastavlja problem ne samo tako imenovane »delavske književnosti«, ampak literature sploh. Zato razpravlja zapovrstjo o današnji avantgardni in angažirani literaturi, o estetizaciji in politizaciji literature, o njenih stikih z novo levico in o različnih poskusih, kako vrniti literaturi stvarno socialno vlogo.

Esej objavljamo zaradi aktualnosti problemov tudi za naš socialni in kulturni prostor.

LITERATURA KOT POLITIKA?

To vprašanje se zadnja leta ni postavljalo samo kot odgovor na nagrobne govore, ki so jih imeli literati o literaturi, saj je obe razjedala ista nelagodnost: literatura danes. Dolgo časa so si bila, vsaj v grobem, mnenja edina: diskusija o obeh nasprotnih polih, na eni strani *l'art pour l'art* kot ost zoper sedanje, na drugi pa politična umetnost, angažiranost, ki se je oklepala ekstremnega subjektivizma, zato da ga je lahko soočala z objektivnimi stanji — oboje je ostajalo v okvirih akademskega razpravljanja: *in-group* debata. Oboje je bilo mōč deducirati na Adornovo formulo: umetnost danes ne more biti poantiranje alternativ, samo s pomočjo svoje podobe se lahko upira teku sveta, ki zmerom nastavlja človeku pištolo na prsi. Umet-